

HAUTAUSMAAN INVENTOINTI

Case: Lahden Vanhan hautausmaan muistomerkkien inventointi

LAHDEN AMMATTIKORKEAKOULU
Insinööri AMK
Ympäristö- ja energiatekniikka
Yhdyskuntasuunnittelu
Kevät 2019
Rosa Ruolahti

Tiivistelmä

Tekijä Ruolahti, Rosa	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Valmistumisaika Kevät 2019
	Sivumäärä 29 sivua	
Työn nimi Hautausmaan inventointi CASE: Lahden Vanhan hautausmaan muistomerkkien inventointi		
Tutkinto Insinööri AMK		
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli tehdä Vanhalle hautausmaalle hautamuistomerkkien inventointiraportti, jossa merkittävät muistomerkit kuvataan ja luetteloidaan historian selvityksen kanssa sekä luokitellaan historiallisesti, kulttuurillisesti tai taiteellisesti merkittäviin muistomerkkeihin. Inventointiraportissa huomiotiin myös Vanhan hautausmaan historia ja sotien muistomerkit sekä muutamat hautausmaalla olevat jääkärihaudat. Inventointiraportti on rajattu Vanhan hautausmaan arkkuhauta-alueelle.</p> <p>Inventointiraporttia ei julkaista sen ollessa salassa pidettävää tietoa, joten opinnäytetyö esittelee laajasti hautausmaiden historiaa Suomessa, muistomerkkien historiaa ja kehitystä sekä Vanhan hautausmaan historiaa.</p> <p>Museoviraston ja Kirkkohallituksen luomasta Hautausmaiden inventointi -oppaasta kerrotaan, kuinka inventointi kannattaa tehdä, ja siitä tuodaan esiin tietoja, joita hautausmaita inventoidessa tulee huomioida.</p> <p>Inventointiraportti esitellään siinä määrin, kuin siitä voidaan julkaista tietoa. Pääasiassa inventointiraportissa kerrotaan sen tekemisestä ilman selvitettyjen tietojen julkaisua.</p>		
Asiasanat hautausmaa, inventointi, inventointiraportti, hautauskulttuuri, rakennettu kulttuuriympäristö, kulttuuriympäristö		

Abstract

Author Ruolahti, Rosa	Type of publication Bachelor's thesis	Published Spring 2019
	Number of pages 29	
Title of publication Inventorying a Cemetery CASE: Inventory of monuments in Lahti Old Cemetery		
Name of Degree Bachelor's Thesis in Urban And Rural Planning		
<p>Abstract</p> <p>The aim of the thesis was to make an inventory of monuments at the Old Cemetery Lahti, where significant monuments are described and cataloged with a history report and classified as historic, cultural or artistic monuments. The Inventory Report also noted the history of the Old Cemetery and the memorials of the wars.</p> <p>The Inventory Report is not published when it is confidential information, so the thesis presents the history of cemeteries in Finland, the history and development of monuments and the history of the Old Cemetery.</p> <p>The Cemeteries Inventory Guide, created by the National Board of Antiquities and the Church Board, explains how to make an inventory and outlines the information that needs to be taken into account in the inventory of landmarks.</p> <p>The inventory report is presented to the extent that it can be published. Mainly, the process of doing an inventory report is explained without publishing the information that was found out.</p>		
Keywords Cemetery, Inventory, Inventory report, Funeral culture, Built cultural environment, Cultural environment		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	HAUTAUSMAAT SUOMESSA.....	5
2.1	Hautausperinteiden historiaa	5
2.1.1	Kristinuskon mukainen hautaaminen	5
2.1.2	Maaperä.....	6
2.1.3	Kulttuurihistorian kunnioittaminen	7
2.1.4	Uudistuvat hautauskäytännöt.....	8
2.1.5	Hautausmaakulttuuritoimikunnat.....	9
2.1.6	Muistomerkit hautausmailla	9
2.2	Lahden ensimmäinen hautausmaa.....	11
2.3	Hautaaminen nykypäivänä.....	14
3	HAUTAUSMAAN INVENTOINTI	17
3.1	Kirkolliset kulttuuriympäristöt	17
3.2	Hautausmaan kulttuuriympäristö ja sitä koskevat lait	17
3.3	Inventoinnin tarpeellisuus	18
3.4	Inventoinnin tekeminen	18
3.4.1	Tietosisältö	19
3.4.2	Dokumentointi ja raportointi	19
3.5	Hautausmaan uudistuminen	20
3.6	Muistomerkkisuunnitelma	21
4	CASE: VANHAN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI	22
4.1	Tutkimus	22
4.2	Inventointiprosessi	23
4.3	Kenttätyöskentely.....	23
4.4	Haastattelut ja muu hiljainen tieto	24
4.5	Raportointi.....	24
4.5.1	Salassapito	26
5	ONGELMAT JA RATKAISUT	27
	LÄHTEET	28
	LIITTEET	29

1 JOHDANTO

Lahden kaupungin historia on laaja, mutta verrattain lyhyt, vaikka asutusta alueella on ollut noin 9000 vuoden ajan. Asutusta on ollut Porvoonjoen ympärillä Ristolassa, joka on suojeltu muinaisjäännös (Museovirasto 2019b). Lahden sijainti suuren Vesijärven vesistön äärellä on edistänyt teollistumista alueella ja myöhemmin rautateiden ja vesistöjen kanavien rakentamisen myötä kylä on kokenut painetta laajentua kaupungiksi. Sijainti on linnunteitä pitkin noin sadan kilometrin päässä Suomen pääkaupungista Helsingistä ja vesistöjä pitkin Lahdesta pääsee jopa Jyväskylään asti. Kuvassa 1 (Lahden museot 2019) on näkymää Vesijärven suuntaan.

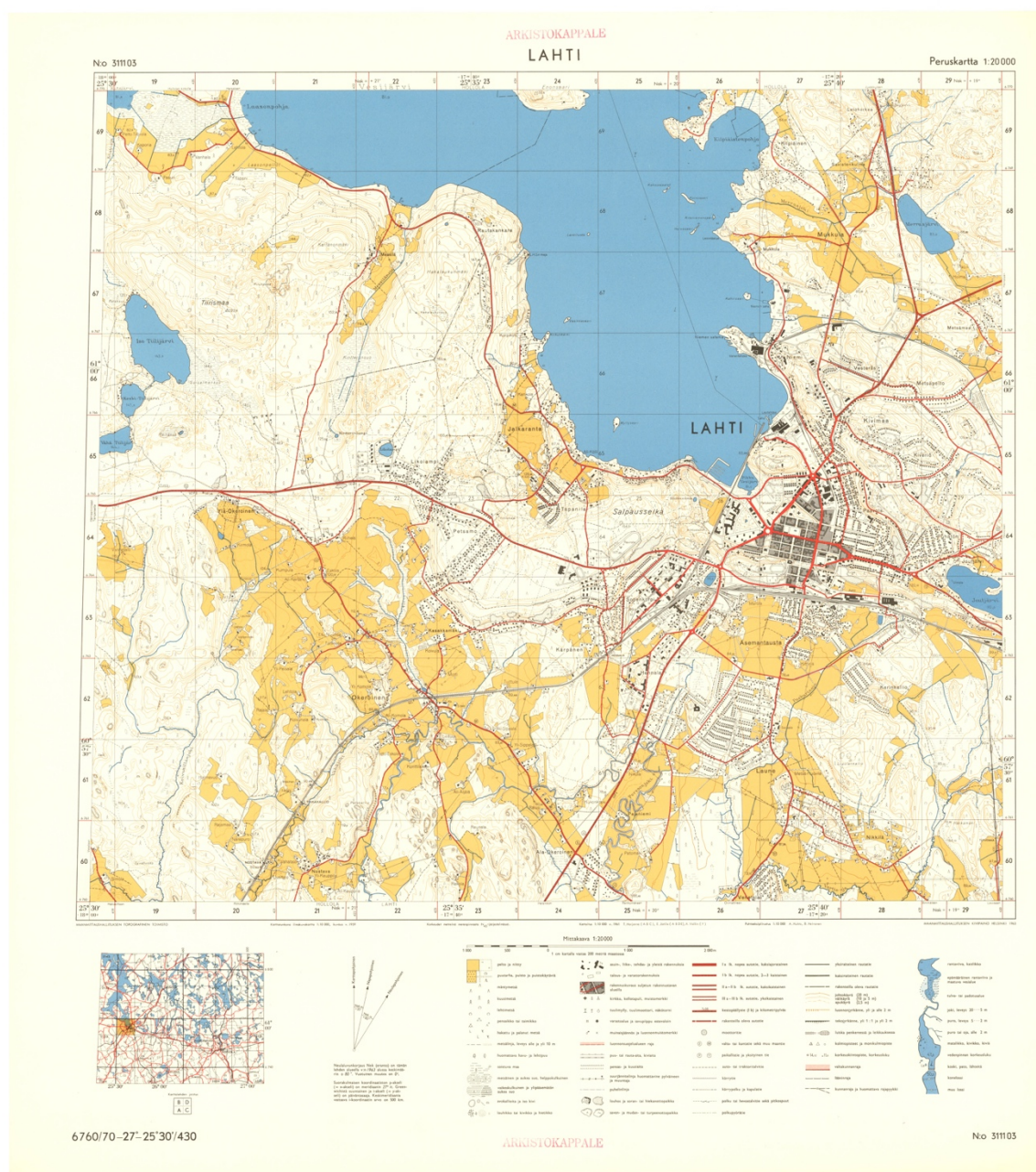

Kuva 1. Lahden museoiden kuva Lahdesta vuodelta 1904 (Lahden museot 2019)

Lahti tunnettiin pitkään Vesijärven kupeessa olevana Hollolan kylänä. Vuonna 1877 tapahtunut Lahden kylän palo suuntasi kyläläisten katseen kauppalan perustamiseksi. Vesijärven kanava ja Riihimäki-Pietari välinen rautatie edesauttoivat teollisuuden kasvua Lahden seudulla, jolloin kauppalan perustamiseksi ja Hollolasta erkanemiseksi oli edellytyksiä. Läänin kuvernööri vieraili kylässä palon jälkeen ja hänen jälkeensä senaatti esitti kauppalan perustamista Lahteen. (Lahden museot 2019.)

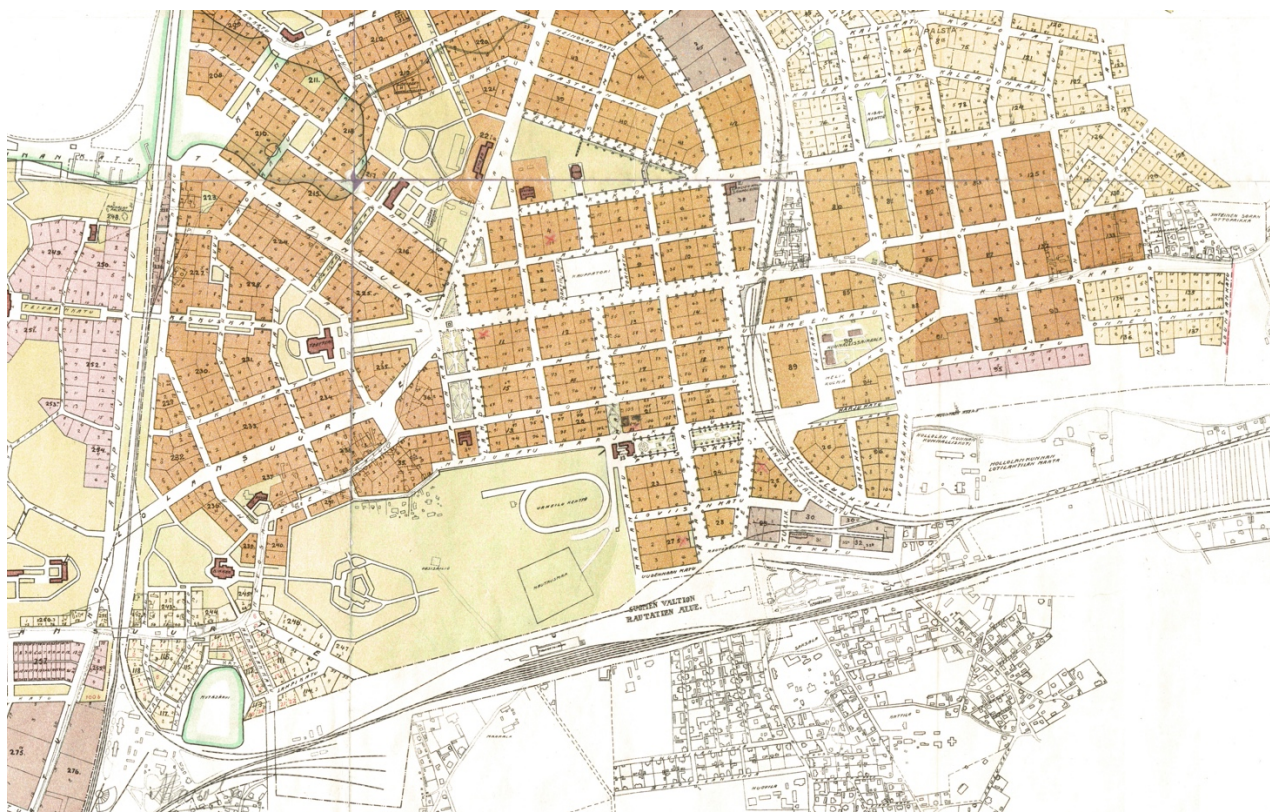
Kesäkuun viidentenä päivänä 1878 julkaistiin "Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus kauppalan perustamiseksi osaksi Lahden kylän talojen tiluksille Hollolan pitäjässä, osaksi Järvenpään kylässä, molemmat Hollolan pitäjässä". (Lahden museot 2019.)

Kauppala kaavoitettiin palaneen kyläosan seudulle rajautuen suuriin viljelysmaihin ja Kartanon maihin Vesijärven rannalla. Suuret maatalot maineen rajoittivat jonkin aikaa Lahden kasvua, mutta August Fellmannin omistama Kartano rajoitti pitkään kaupungin kasvua Vesijärven rannalle. (Lahden museot 2019.)

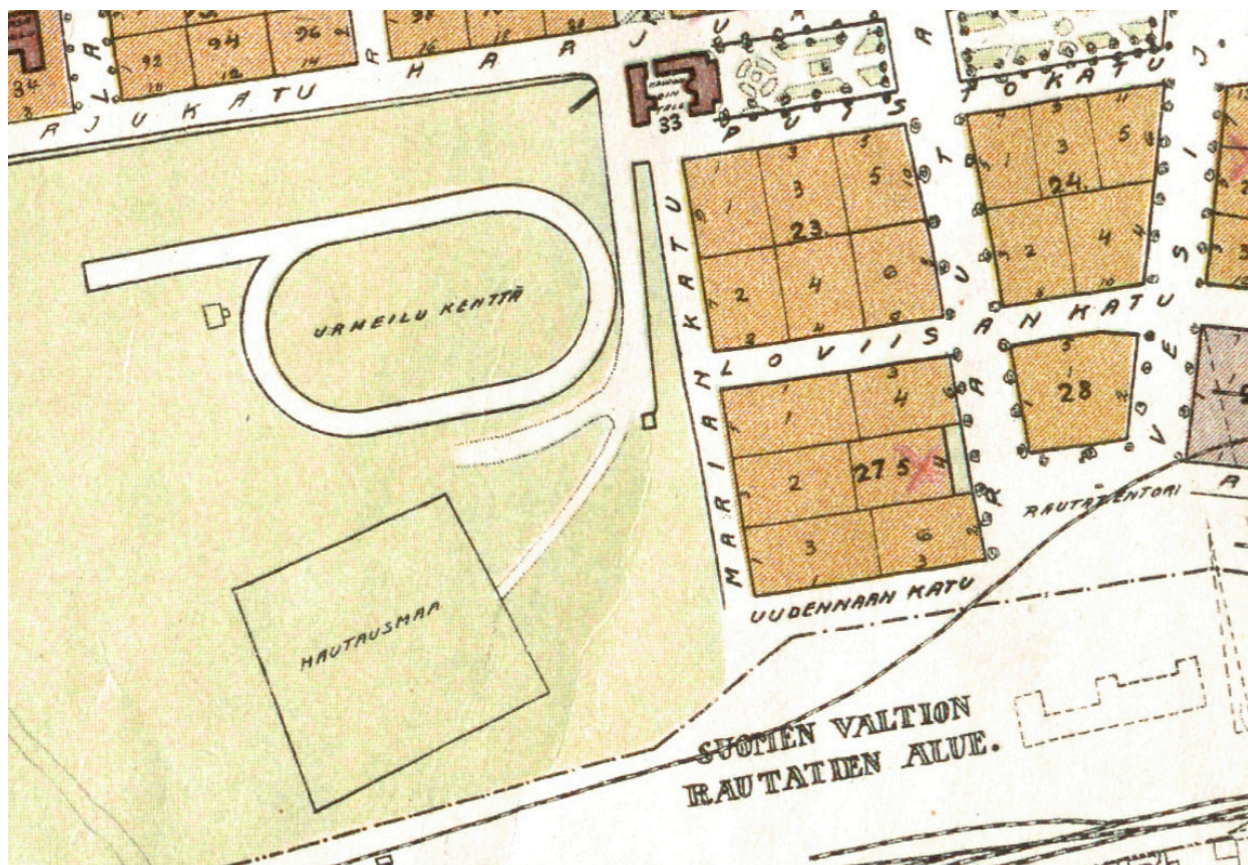
Kuva 2. Kartassa Lahti vuonna 1963 (Maanmittauslaitos 2019)

Kuvassa 2 (Maanmittauslaitos 2019) näkyy Lahden keskustan sijainti Vesijärveen nähden ja kuvassa 3 (Maanmittauslaitos 2019) on asemakaavaan piirretty myös Vanha hautausmaa Radiomäelle. Lahteen tuli hautausmaa ennen omaa seurakuntaa ja ennen kylän muutosta kauppalaksi tai kaupungiksi. Vanha hautausmaa kätkee sisäänsä Lahden historiaa yli 120 vuoden ajalta, ja siellä on esimerkiksi edelleenkin nähtävissä punaisten ja saksalaisten sotilaiden käymät taistelut, sillä monissa hautamuistomerkeissä on luodiniske-miä. Hautausmaan taisteluiden jäljet johtuvat osittain hautausmaan hyvän sijainnin kulku-yhteyksien lähellä, kuten kuvassa 4 näkyy.

Kuva 3. Lahden asemakaavakartan osa vuodelta 1925 (Maanmittauslaitos 2019)

Hautausmaan historian kartoittaminen ja sinne haudattujen vainajien merkittävien tekojen sekä merkittävien muistomerkkien vuoksi inventointi tulisi tehdä jokaisella hautausmaalla ja uusia inventointeja muutosten yhteydessä tai ajan kuluessa. Tässä työssä muistomerkeillä tarkoitetaan myös haudoilla olevia hautakiviä varsinaisten virallisten muistomerkkien lisäksi.

Kuva 4. Tarkennus asemakaavakartasta: Vanhan hautausmaan sijainti rautatieaseman läheisyydessä (Maanmittauslaitos 2019)

2 HAUTAUSMAAT SUOMESSA

2.1 Hautausperinteiden historiaa

Suomessa tapana on ollut pitkään hautaaminen, vaikka pitkät ja kylmät talvet ovat tuoneet omat haasteensa myös kotimaiseen hautauskulttuuriin. Suomalaisessa kulttuurissa suuren muutoksen hautaamiseen teki kristinuskon leviäminen koko maahan. Vanhat perinteet lähes katosivat, mutta niitä osattiin myös yhdistää kristinuskon perinteiseen vainajan siunaamiseen ja hautaamiseen. (Forsius Arno 2019.)

Kivikaudella vainajien hautaaminen toteutettiin polttamalla vainaja maahan kaivetussa kuopassa, joka oli usein peitetty kivipaasiarkulla. Vainajia peitettiin myös punamullalla, jota pidettiin elämän värinä. Pronssikaudella puolestaan vainajia haudattiin röykkiöhautoihin eli hiidenkiukaisiin. Näin tehtiin varsinkin Etelä- ja Länsi-Suomessa. Vanhemmalla pronssikaudella vainajat haudattiin ilman polttamista, mutta nuoremmalla pronssikaudella polttaminen tuli mukaan. Rautakaudella hautaamiseen tuli lisäksi hauta-antimet eli vainajan arvokkaat esineet, joita hän tarvitsisi kuoleman jälkeenkin. Vainaja ja esineistö poltettiin ja kätettiin mataliin kiviröykkiöihin. Keskeisellä rautakaudella otettiin käyttöön polttokenttäkalmisto, johon kerättiin roviolta luut ja esineet. Keskeisellä rautakaudella olivat myös ensimmäiset ruumishautaukset, joissa vainajalla oli juhlapuku ja mukanaan hauta-antimet ja hänet haudattiin matalaan kuoppaan, joka oli joskus myös kivillä katettu. Nuoremmalla rautakaudella esineistö köyhtyi ja ruumishautaus yleistyi. Kristinuskon lopetti lähes täysin polttohaudauksen ja aiheutti merkittävän esineistön vähenemisen haudoissa. (Kaavin Kivi 2018.)

2.1.1 Kristinuskon mukainen hautaaminen

Suomeen rakennettiin 1200-luvulla ensimmäisiä kirkkoja, joiden mukana kirkon tiloihin hautaaminen yleistyi. Kirkkoihin voitiin haudata lattian alle tai sitten mahdollisimman lähelle kirkkoa maahan eli kirkkotarhaan. Arvokkain hautapaikka oli lähimpänä alttaria kirkon sisällä. Kirkkoihin tehtiin rakennusvaiheessa muuraamalla tiilestä ja luonnonkivestä kokonaisia hautaholveja ja salvottuja hautakammioita kirkon alle. Kirkon lattia koostui hautojen päälle lasketuista hiekkakivilaatoista. (Kaavin Kivi 2018.)

Kirkko otti käyttöönsä vanhat kalmistot ja painotti 1600-luvulla siunattuun maahan hautaamista, joka kirjattiin kirkkolakiin 1686. Kirkkolaissa säädettiin vuonna 1684, että kirkkomaata ja hautausmaata tulee hoitaa kunniallisesti ja alue tulee aidata vainajien viimeistä leposijaa kunnioittaen. Kunnioitus kuului kirkkotarhan laitamille haudattuihin vähäosaisille

vainajille. 1700-luvulla hautouksissa siirryttiin kirkkojen ja kirkkotarhojen täyttymisen vuoksi sekä kalmanhajun ja mahdollisten kulkutautien vuoksi kieltämään kirkkoihin hautaaminen. Ruotsissa papisto kielsi valtiopäivillä vuonna 1779 kirkkoihin hautaamisen, mutta hautaamiskielto vuonna 1783 koski vain uusia hautoja. Vanhoja ostettuja kirkkohautapaikkoja sai vielä käyttää, sillä ne olivat merkittävälle henkilölle tärkeitä viimeisiä leposijoja ja kirkkohautapaikkoja lahjoittamalla esimerkiksi tilallinen sai nimensä jäämään kirkonkirjoihin ikiajoiksi. Vuonna 1786 Kustaa III tuki papiston päätöstä valtiopäivien avajaispuheessaan todetessaan, että jotkin seurakunnat olivat jo siirtyneet kirkkohautoista erillisiin hautausmaihin ja että kansa oli jo huomannut kirkkohautojen vaarat. Porvoossa tuomiokapituli kielsi kirkkohautojen myynnin vuonna 1772 ja kirkkojen sukuhautojen käyttäminen kiellettiin 1822. (Museovirasto 2015.)

Ruotsin kuningas määräsi vuonna 1805, että hautausmaita ei saanut terveydellisistä syistä enää perustaa kaupunkeihin tai kyliin ja ne oli aidattava kunnollisella aitauksella sekä hautausmaiden ympärille tuli istuttaa puita luonnontieteilijöiden osoittaman ilmaan puhdistavan vaikutuksen vuoksi. 1800-luvun alussa kaupunkikirkkojen kirkkotarhojen käyttö oli lähestulkoon lopetettu terveysvaikutusten ymmärtämisen vuoksi. (Museovirasto 2015.) Hollolan kirkko kirkkotarhoineen sijaitsi kuitenkin tarpeeksi syrjässä ja siellä hautausmaa laajennettiin kirkon ympäristöön, jonka ansiosta hautausmaa on yhä edelleen käytössä.

Määräyksen ja muutokset kirkkolaissa aiheuttivat 1800-luvulla monenlaisia muutoksia. Uudet hautausmaat saattoivat olla hyvin pieniä, ja niiden järjestys haudoissa oli hyvin yksinkertainen ilman niin sanottuja korttelialueita, jotka rajautuvat käytäviin. Sosiaaliryhmiin kuitenkin jaoteltiin siten, että varakkaimmat vainajat oli haudattu hautausmailla lähimmäksi porttia tai kirkkotarhoissa lähimmäksi kirkkoa, tavalliset seurakuntalaiset haudattiin seuraavaksi ja lopuksi kaikkein köyhimvät. Hyvinvointi ja väestö kasvoi 1800-luvulla, jolloin pienet hautausmaat ja kirkkotarhat kävivät ahtaiksi, jolloin myös vainajien kunnioitus väheni huonosti hoidetuissa ja täyteen haudatuissa kirkkotarhoissa. Tällöin syntyi myös kansantarinoina ja -kertomuksina pelottavista hautausmaista. (Museovirasto 2015.)

2.1.2 Maaperä

Hautausmaiden maaperään kiinnitettiin huomiota 1879 annetussa terveydenhoitoasetuksessa, jossa ohjeistettiin hautausmaan perustaminen pois kaupungin tai kylän rakennetusta osasta sopivan välimatkan päähän asutuksesta. Maaperän tulisi olla mieluiten hiekkapitoista, mutta olisi otettava huomioon myös hautausmaan vesien valuminen muualle

kuin lähteisiin, kaivoihin tai pihapiireihin. Hautausmaiden tulisi olla hyvin aidattuja ja varustettu tarkoituksenmukaisilla istutuksilla. Asetuksessa määritettiin myös hautapaikkojen uudelleenkäyttöönotto 20 vuoden kuluttua ja seurakunnan tulisi tehdä anomus Senaatille hautausmaastaan. Anomukseen kuului piirilääkärin lausunto mahdollisista terveysriskeistä ja maanmittarin selvitys laajentamismahdollisuuksista. Anomusten perusteella Senaatti teki päätöksen, voiko hautausmaan käyttöä jatkaa vai joutuuko seurakunta perustamaan uuden hautausmaan kesäkuuhun 1890 mennessä. (Museovirasto 2015.)

Lahdessa on jääkauden mukaan muovautuneita moreeni- ja kallioselänteitä sekä savi- ja silttialueita. (Lahden seudun luonto 2019). Kaikki Lahden nykyään viisi hautausmaata sijaitsee hiekkaisilla harjuilla, mikä saattaa aiheuttaa ongelmia pohjaveden kanssa. Nykypäivänä hautausmaan maaperä tutkitaan tarkemmin ja pohjavesialueita vältellään. Mikäli olemassa olevan hautausmaan tarvitsee laajentua, useimmiten laajentumiseen käytetään urna-alueen perustamista arkkuhauta-alueen sijaan.

2.1.3 Kulttuurihistorian kunnioittaminen

1910-luvulla Saksasta levisi Suomeen hautausmaiden uudistusliike, joka suosi hautausmaalle vehreyttä ja elävää luontoa kivi- ja hiekkakerämaiden tilalle. Vuonna 1919 perustettu Kristillinen taideseura otti tehtäväkseen kirkollisen kulttuurin parantamisen ja uudistusliikkeen ohjeita noudattaen kiinnitti huomionsa huonosti hoidettuihin hautausmaihin. Pastori V. I. Forsman julkaisi *Hautausmaista. Niiden järjestämisestä ja kaunistamisesta* -teoksen vuonna 1926, jossa uusien hautausmaiden suunnitteluun lisättiin asemakaava ja sisäinen järjestely osastoineen sekä yksityisine muistomerkkeineen ja istutuksineen.

Yhteiskunnallista asemaa korostaneiden, toistensa kanssa kilpailleiden hautakivien sijaan olisi pystytettävä muistomerkkejä, joiden ”arvo ei ole kalleudessa, vaan harmonisessa liittymisessä ympäristöönsä, sen taiteellisessa muodossa ja otsikkokirjoitusten persoonallisessa leimassa.” (Museovirasto 2015.)

Seuraavaksi vuonna 1927 ilmestyi Maila Talvion Jumalan puistot, jossa esiteltiin hautausmaiden kulttuurihistoriallisia arvoja, kuten merkkihenkilöiden hautamuistomerkkejä ja sisällissodan muistomerkkejä. Talvio toi esille unohdettujen hautojen puolesta hoitamisen tärkeyden. (Museovirasto 2015.)

Terveystieteisiin lisättiin vuonna 1927 asetus, jossa määrättiin tehtäväksi hautausmaalle asemakaavakartta, joka osoittaa hautapaikat sekä hautakirjanpidon aloittaminen. Hautausmaille tuli myös hallinnollisia uudistuksia ja vuonna 1929 vahvistettiin

hautausmaiden malliohjesääntö, jossa oli ohjeet hautausmailla noudatettavasta järjestyksestä ja esimerkiksi hautapaikkojen leveydestä, haudalle sai istuttaa puun vain seurakunnan luvalla, reunakivet haluttiin kieltää keskeisiltä paikoilta sekä hautakivien kirjoituksiin haluttiin yhtenäisyyttä. Järjestöt halusivat opastaa seurakuntia hautausmaiden kartoituksessa ja pohjakarttojen luomisessa. (Museovirasto 2015.)

1950-luvulla yleistyneet sankarihauta-alueet olivat perustamisensa jälkeen kunnia-asia seurakunnille ja niitä hoidettiin moitteettomasti sekä niiden ilme pidettiin kauniina ja virheettömänä. Kokonaisuudessaan sankarihauta-alueet toivat hautausmaat yleiseen tietoisuuteen ja niiden hoitamiseen kiinnitettiin paremmin huomiota. Kirkkolakiin liitettiin vuonna 1954 hautausmaalaki, joka ohjaa edelleenkin hautausmaiden suunnittelua ja käyttöä. Ensimmäinen hautausmaakäsikirja nimeltään Jumalan puistot kauniiksi julkaistiin vuonna 1955. (Museovirasto 2015.)

2.1.4 Uudistuvat hautauskäytännöt

Keski-Euroopassa yleistyivät polttohautaukset ja ne toivat mukanaan uudenlaisia hautausmalleja ja -alueita, urna- ja muistolehtoja, tuhkan sirottelupaikkoja ja kolumbaarioita. Suomeen oli perustettu krematorio ja urnalehto Helsinkiin 1920-luvun lopussa, mutta kirkolliset piirit eivät olleet tuhkauskäytäntöjä hyväksyneet. Toinen krematorio valmistui 1960-luvulla, jolloin perustettiin myös ensimmäinen erillinen urnahautausmaa Maunulan urnalehto. Kuitenkin vasta 1980-luvulla suurimmissa kaupungeissa polttohautaus tuli yhdenvertaiseksi arkkuhautauksen rinnalle. (Museovirasto 2015.)

Urnalehdot ovat urnahautaamiseen tarkoitettuja hauta-alueita, joissa haudoilla on muistomerkit. Useimmissa urnalehdoissa yhteen hautapaikkaan mahtuu useampi urna esimerkiksi neljä, kun hautapaikan koko on suurin piirtein yksi neliö. Urnalehto vie paljon vähemmän tilaa kuin arkkuhauta-alue ja ne ovat suosittuja nykyään. Lahdessa haudataan noin 79% vainajista tuhkauurnissa. (Lahden Seurakuntayhtymä 2019).

Muistolehto puolestaan on alue, jonne seurakunta kätkee urnan ja vainaja saa esimerkiksi muistolaatan seurakunnan pystyttämiin tolppiin, pilareihin tai muuriin. Omaisilla ei ole tiedossa tarkkaa hautapaikkaa, jolloin esimerkiksi kukkia tuodaan yhteiselle muistelupöydälle hautapaikan sijaan. Joissain tapauksissa vainajalle ei tehdä muistolaattaa, vaan hänen tietonsa ovat ainoastaan hautakirjanpidossa.

Tuhkan sirottelupaikka on erillinen usein kivipohjainen alue, jonne omaiset tai seurakunnantyöntekijä voi sirotella urnasta tuhkan. Vainajan tiedot ovat muistolehdon tapaan

hautausmaalla seurakunnan suunnittelemassa yhtenäisessä muurissa tai muussa alueessa ja vainajan muistaminen tapahtuu hautausmaan tarjoaman muistelupaikan avulla.

Kolumbaario on muuri tai seinärakennelma, jonka sisään urna kätketään. Kolumbaariot ovat yleisiä eteläisemmässä Euroopassa. Vainajan tiedot ovat laatan tai muun seinärakenteen pintaan kaiverrettuja tai siihen liitettyjä ja jälleen vainajan muistaminen tapahtuu hautausmaan osoittamassa kolumbaarion muistelupaikalla.

2.1.5 Hautausmaakulttuuritoimikunnat

Kaikkiin Suomen hiippakuntiin perustettiin vuosien 1985 - 1988 aikana hautausmaakulttuuritoimikunnat, jotka kartoittivat hautausmaiden kulttuuriarvoja, valmistelivat ohjeita vanhojen hautausmaiden kunnostamiseen ja edistivät hautausmaakulttuuriin ja sen suojeluun liittyvää tiedottamista ja koulutustoimintaa. Toimikunnat valittiin neljäksi vuodeksi kerrallaan, ja niihin kuului hiippakuntien papistoa, seurakuntien luottamushenkilöitä, hautaus-toimen johtavia työntekijöitä sekä museotoimen, kulttuuri-, rakennus- tai taidehistorian asiantuntemusta edustavia jäseniä. Kirkkohallituksen asettama työryhmä valmisteli yksittäisten hautamuistomerkkien inventointilomakkeen vuonna 1989, jotta hautausmaakulttuurin kanalta merkittäväksi katsottavien hautojen ja muistomerkkien tiedon keruu tapahtuisi yhtenäisesti. Inventointeja pyrittiin tekemään vanhoilla hautausmailla, joita halutaan uudistaa ja inventoinnin tuloksia voitaisiin käyttää päätöksiin hautamuistomerkkien säilyttämisestä. Inventointien lisäksi on pidetty hautausmaiden neuvottelupäiviä ja monet seurakuntapuutarhurit ja hautaus-toimesta vastaavat viranhaltijat ovat ottaneet kulttuuriarvojen säilyttämisen osaksi työnkuvaansa, joten tuloksia on syntynyt. (Museovirasto 2015.)

2.1.6 Muistomerkit hautausmailla

Hautakiviperinne on ollut Suomessa keskiajalta saakka. Muistomerkeillä kerrottiin hautapaikan lisäksi vainajan mahdista ja varakkuudesta sekä yhteiskunnallisesta asemasta. Uskottiin myös, että hautakivi esti vainajan haamun nousemista maanpinnalle. (Kaavin Kivi 2018.)

Kirkkotarhoilla ja hautausmailla oli yleisintä pystyttää haudalle valkoiseksi tai mustaksi maalattu puuristi tai hautalauta, myös kyläseppien tekemiä peltilevyjä varren päässä olivat vaihtoehtona. 1800-luvun lopulla valurautaiset rautatehtaiden valmistamat useimmiten ristinmuotoiset muistomerkit yleistyivät. Sukuhautojen luovuttamisen myötä yksittäisiä

sukuhautoja saatettiin erottaa ympäristöstään valurauta-aitauksella. Kivisiä muistomerkkejä alkoi ilmestyä hautausmailla 1900-luvulla kiviveistämöiden perustamisen mukana. (Museovirasto 2015.)

Ennen 1800-lukua hautakivet olivat laattoja ja esimerkiksi kirkkoihin haudattaessa vainajan päälle tehtyjä veistoksia tai kohoreliefejä, jotka kuvasivat vainajan nukkuvan. Aate- listolla oli kirkkoihin haudattaessa ripustettavia vaakunoita tai epitafitauluja, jotka kertoivat heidän asemastaan, arvonimistään tai sukutaustasta. Mukana saattoi olla raamatun koh- tia, jotka symboloivat ylösnousemusta ja iankaikkista elämää. Kirkkoihin hautaamisen päätyttyä muistomerkit olivat usein tuontitavaraa Virosta, Grönlannista, Etelä-Ruotsista ja Saksasta, sillä Suomesta ei ollut vielä löydetty vuolukiveä eikä kovaa graniittia osattu työstää. Vasta 1750-luvulla Viaporin linnoituksen rakentamisen myötä suomalaiset oppivat kivenhakkaajilta taitoja kotimaisten kivien hyödyntämiseksi. Hautakivet olivat käsityöllä tehtyjä pystykiviä 1800-luvulta lähtien aina 1950-luvulle asti, mutta koneellisen hautakivi- tuotannon kehittymisen myötä käsityöllä tehdyt kivet vähenivät. Muistomerkkivaihtoehtoja olivat myös hautamerkkilaatat, jotka olivat samankaltaisia kuin kirkoissa käytetyt merkki- laatat, sekä puolipystyyn sijoitettava hautakivi eli sammakkokivi, joka oli suosittu vaatimat- toman hautakiven haluavien tai vähävaraisten joukossa. (Kaavin Kivi 2018.)

Vuosina 1850-1910 oli pystykvikausi, jonka mukaiset kivet olivat kaikilta puolilta hakattuja tai kiillotettuja, mutta erilaisia malleja oli monenlaisia. Pystykvissä oli kolme osaa, pääkivi, väliplintti ja postamentti sekä niissä käytettiin paljon tekstiä, kuten nimikirjoituksia, raama- tunlauseita ja värssyjä. Hautakiviin saatettiin laittaa symboleita, kuten esimerkiksi risti, tähti, ankkuri, soihtu, laskeva aurinko ja lyhde. Takaseinäpatsaita alkoi nousta reunakivien tullessa hautojen ympärille, jolloin patsas sijoitettiin taaimmaiselle reunakivelle. Teollistu- minen 1960- ja 1970-luvuilla aiheutti niin sanottujen matkalaukkumallien tulemisen hauta- kiviin, jotka olivat pienempiä kuin ennen sekä suhteellisen saman näköisiä keskenään. Hautausmaiden suunnittelussa haluttiin toteuttaa myös yhtenäistä ilmettä, joten hautoaus- maiden ilme muuttui samankaltaiseksi. Myöhemmin tätä yhtenevyyttä pyrittiin rikkomaan uusilla muodoilla ja kivilajeilla, symboleita olivat ristit sekä luontoaiheet kuten linnut ja kas- vit. Kivien pintakäsittelyssä on nykyään vaihtelua, joten kaikki eivät ole pinnaltaan hiottuja ja kiiltäviä. (Kaavin Kivi 2018.)

Muistomerkit hautausmailla ovat merkittäviä muistin tukijoita sekä kotipaikkatietouden läh- teitä, yksityisten henkilöiden muistomerkit kertovat lähiyhteisölle omaa historiaansa ja menneisyyttään. Muistomerkit kertovat myös oman ajankohtansa käsityksiä erilaisista muistamisen tavoista. (Museovirasto 2015.)

Yksittäisiä hautamuistomerkkejä kirkkolain suojelusäännökset eivät koske, mutta laissa veloitetaan pitämään haudat hautausmaan arvoa vastaavassa kunnossa. Kirkkovaltuusto voi päättää jonkin yksittäisen haudan hoidon ja kustannukset seurakunnan vastuulle, jos vainaja on ollut merkittävä tai hänen muistonsa vaaliminen on riittävän tärkeää. Muistomerkkin tulee olla hautausmaan yleiskuvaan sopiva, se ei saa loukata vainajan muistoa tai hautausmaan arvokkuutta sekä sen tulee noudattaa mahdollisia hautausmaan muistomerkkiohjeita. Haudalle sijoitettua muistomerkkiä ei saa poistaa ilman hautausmaan ylläpitäjän suostumusta ja seurakunta voi esimerkiksi kulttuurihistoriallisin perustein päättää pitää muistomerkistä huolta hautaoikeuden päätyttyä. (Museovirasto 2015.)

2.2 Lahden ensimmäinen hautausmaa

Vanha hautausmaa on perustettu 1894 Lahden Radiomäelle, joka on entiseltä nimeltään Korkeamäki, jo ennen Lahden kauppalan muuttumista Lahden kaupungiksi. Hautausmaan nimeksi tuli Kauppalan hautausmaa, mutta se jäi pois käytöstä ja nimi vaihtui Vanhaksi hautausmaaksi, kun perustettiin toinen hautausmaa Mustankalliolle. Korkeamäen nimi jäi pois käytöstä 1928, kun mäelle perustettiin radioasema. Mäen nimeksi vakiintui Radiomäki. Hautausmaa on kooltaan vain 1,8 hehtaaria. (Malkavaara, M. 1994.)

Vanha hautausmaa oli ensin kunnallinen hautausmaa, sillä Lahden seurakunta perustettiin vasta 1905. Kuitenkin ajateltiin, että hautausmaa olisi hyvä perustaa ennen seurakuntaa, sillä seurakunnan jäsenistä voisi tuntua ikävältä haudata vainajiaan Hollolan kaukaiselle hautausmaalle. Perustamista ajoivat toimikunnan jäsenet tehtailija ja kirkonisäntä J. Johansson, maalari M. Vihtori Heinonen, kauppias A. Veltheim, kauppias K. G. Palin ja talonomistaja T. Vainio. Vuonna 1892 päätettiin, että Lahden kauppalan perustaa oman seurakunnan ja lupa hautausmaan perustamiseksi saatiin keisarilta huhtikuussa 1894. Hautausmaan suunnittelu annettiin poliisi Henrik Rautellille. (Malkavaara, M. 1994.)

Suhteellisen pieni hautausmaa täyttyi nopeasti, ja 1950-luvulla myytiin viimeinen vapaa arkkuhautapaikka. Hautausmaa oli alkujaan noin 1,4 ha, mutta se laajeni, kun lisää maa-alueita saatiin ostettua itäisestä päädyistä. Alueella oli myös alkuaikoina halvempia rivihautoja, joiden sijainnista ei ole jäänyt paikkatietoa. Vanhalla hautausmaalla myytiin hautapaikkoja sukuhaudoiksi ennen kuin niihin haudattiin ketään, mikä osaltaan selittää alueen erikoisen rakentumisen ja vierekkäisten hautojen hautausaikojen vaihtelevuuden. Osittain suuret ja erikoiset muistomerkit ovat tulleet vahvan sukuhautatavan myötä. Myöhemmin päätettiin, että hautapaikan voi ostaa vain, jos on vainaja haudattavaksi. Alueella on 1994 perustettu uurnahauta-alue, nimeltään uurna-alue, sisältäen muistolehdon

sijaiten heti pääportin vasemmalla puolella sekä pieni yksittäinen kaareva uurnahauta-alue, nimeltään U2, läntisessä päädyssä. Kuvassa 5 (Rosa Ruolahti 2019) näkyvän yksityisen muistomerkin vasemmalla puolella käytävän toisella puolella on Saksalaisten patsas. Muistomerkkejä ovat Saksalaisten patsas, muualle haudattujen muistelupaikka ja tyhjän sylin eli lapsettomien muistelupaikka. (Vanhan hautausmaan inventointi 2019.)

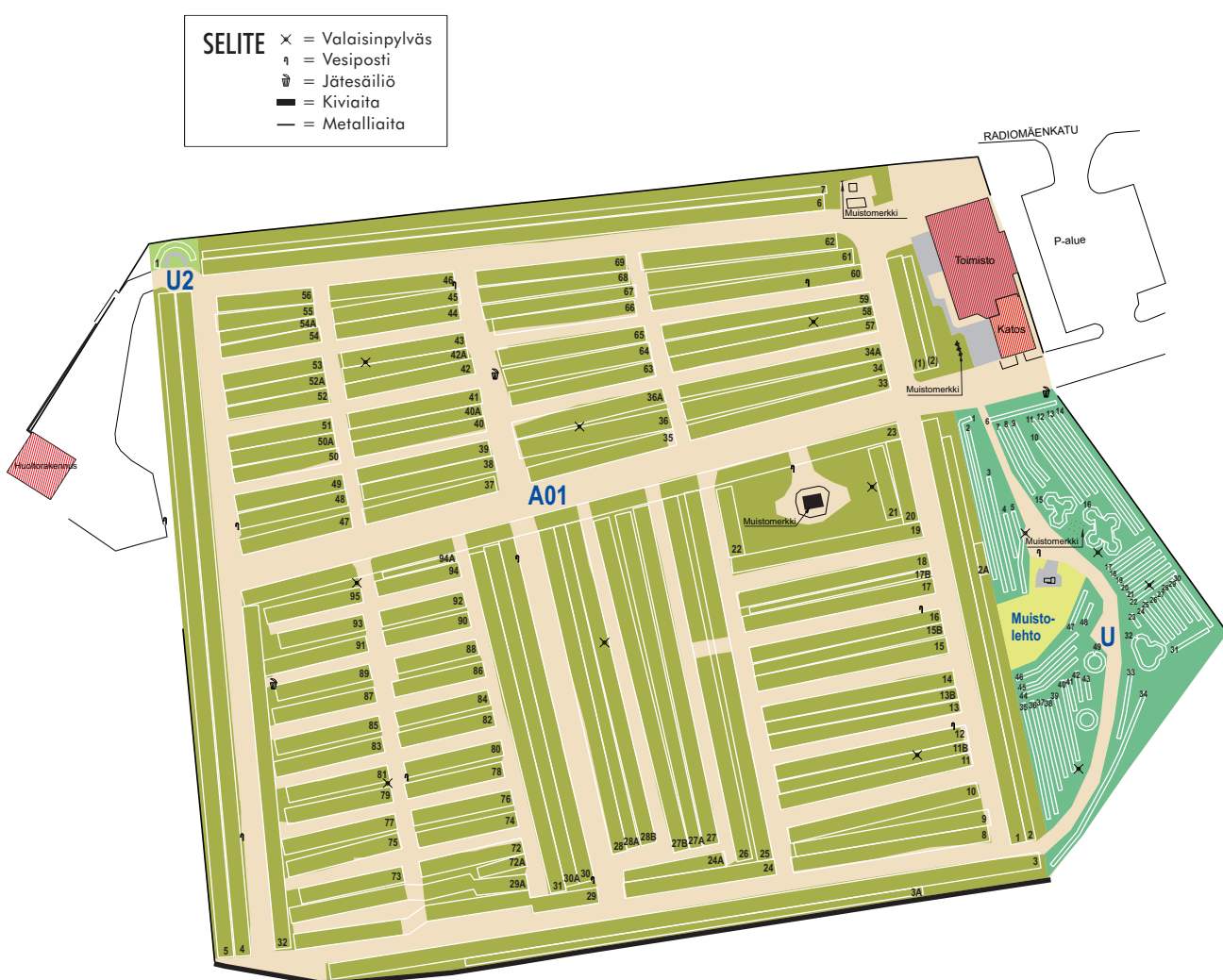

Kuva 5. Näkymä Vanhan hautausmaan pääportilta

Poikkeuksellista Vanhalla hautausmaalla on se, että siellä ei oteta vanhoja hautoja uudestaan käyttöön eikä näin ollen luovuteta uusia arkkuhautapaikkoja. Uusia uurnahautapaikkoja on mahdollista saada suuremmalta uurna-alueelta. (Vanha hautausmaan inventointi, 2019.) Kuvassa 6 näkyy koko hautakartta alueineen.

Hallinta-ajan päätyttyä hauta siirtyy seurakunnan hallintaan, joka hoitaa hautaa mahdollisimman hyvin sekä pyrkii säilyttämään sen kunnoiltaan samankaltaisena vuosikymmeniä. Puita ja muita istutuksia joudutaan usein uusimaan, mutta ne pyritään tekemään aiempaa tyyliä kunnioittaen ja niistä tehdään suunnitelmat sekä ne kirjataan kasviluetteloon.

Vuonna 1992 Vanhalle hautausmaalle on rakennettu huoltorakennus ja sen yhteyteen toimisto. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Satu Päivärinne. Muistomerkkejä ovat kuvataiteilija Urho Heinäsen ja Villehard Martinin suunnittelema ja veistämä Taistelun jälkeen -muistomerkki eli Saksalaisten patsas. Punagraniittisen muistomerkin ympäristöön on haudattu 53 saksalaista sotilasta. Muita muistomerkkejä ovat muualle haudattujen muistelu-paikka ja tyhjän sylin eli lapsettomien muistelupaikka. (Lahden Seurakuntayhtymä 2019.)

Kuva 6. Vanhan hautausmaan aluekartta hauta-alueiden ja rivinumeroiden kanssa (Lahden Seurakuntayhtymä 2019)

Vanhalla hautausmaalla ei ole kirkkoa eikä kellotapulia, joten siunaamisia tapahtuu hautausmaalla hyvin harvoin. Kuitenkin päärakennuksen yhteydessä on katettu tila, jota voidaan käyttää tarvittaessa arkun tai uurnan siunaamiseen. Uurnanluovutukset tapahtuvat päärakennuksen toimistosta, jolloin omaiset hakevat uurnan ja kulkevat hautapaikalle laskemaan sen sekä peittävät uurnan hiekalla.

Vanha hautausmaa on aina poikennut hieman muista Lahden seurakuntayhtymän hautausmaista, sillä lähes kaikki haudat ovat reunakivellisiä hautoja sekä haudan pinta voi vaihdella kokonaan nurmipintaisesta kokonaan hiekkapintaiseksi tai osittain kumpaakin. Hiekkapintaisista haudoista johtuen rikkaruohojen kitkemisen yhteydessä hautausmaalla on tehty hiekkapintoihin kuvioita, jotka ovat kesätyöntekijöistä riippuen olleet mitä hienompia teoksia. Hiekan kuviointi esimerkkinä kuvassa 7 (Rosa Ruolahti 2019).

Kuva 7. Hiekkahaudan kuviointi Vanhalla hautausmaalla

2.3 Hautaaminen nykypäivänä

Kulttuuri on muuttunut suurista ja juhlavista arkuhautajaisista vain lähimpien omaisten pieniin siunaustilaisuuksiin ja vainajan tuhkaamiseen sekä tuhkauurnan kätkemiseen hautausmaalle muistolehtoon tai uurna-alueelle tai joissain tapauksissa lähiomaisten omalle maalle tai aluehallintoviraston määrittelemiin sallittuihin vesistöihin tai

hautauslupamenettelyn kautta saatuihin lupiin esimerkiksi metsäalueelle. Useimmiten nykyään kirkon osuus hautajaisissa on pienentynyt entisestään, sillä joitain vainajia ei edes siunata vaan heidät tuhkataan ja tuhkat kätketään esimerkiksi muistolehtoon, jossa vainajan tiedot ovat korkeintaan nimilaatassa esillä, jos se päätetään kaivertaa vainajalle. Myös siunaaminen tuhkaamisen jälkeen on yleistynyt, jolloin itse arkku ei nähdä siunaustilaisuudessa vaan sitä pienempi tuhkauurna on esillä ja se siunataan. Tilaisuuden jälkeen urnan voi saattaa ja kätkeä hautaan, kuten arkkuhautajaisissa arkku saatetaan ja laskeaan hautaan. Urnan siunaustilaisuudessa on mahdollista myös peittää hauta, sillä uurnapaikalla on aina lapio ja hiekkaa omaisille tai vahtimestarille urnanpeittoon, kun taas arkkuhautajaisissa haudan ylle yksittäisten kukkien ja hiekan heiton jälkeen nostetaan komu, jonka päälle voidaan laskea kukkalaitteet ja hauta peitetään vasta hautajaisten jälkeen kaivinkoneella.

Muutoksessa pienempiin tilaisuuksiin ja arkkuhautajaisten vähenemiseen on varmasti vaikuttanut raha, sillä isommat hautajaiset totta kai maksavat enemmän, varsinkin jos vainajalle järjestetään muistotilaisuus, jossa on tarjoilua. Evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomille kappelissa järjestetty siunaustilaisuus on maksullinen ja jokaisen vainajan hautapaikasta maksetaan itse hautapaikkamaksu sekä kustannukset sen kaivamisesta ja peittämisestä henkilötyötunteineen. Kustannuksia tulee myös arkusta ja mahdollisesti arkun polttamisesta ja uurnasta, hautaustoimiston palveluista sekä vainajan kuljetuksista.

Osittain tuhkahautausten lisääntymiseen vaikuttaa hautausmailla vähenevä tila, sillä arkkuhauta-alueet vievät monin kerroin enemmän tilaa kuin uurnahauta-alueet. Suomessa on ihmisiä nykyään melkein 3 miljoonaa enemmän kuin 1900-luvulla, joten on ymmärrettävää, että hautauskulttuuri on muuttunut hieman. Elinajanodote on pidentynyt 1900-luvusta monella vuosikymmenellä sekä lapsi- ja kuumetautikuolleisuus on vähentynyt rajusti, joten nykyään haudataan useimmiten pitkän elämän elänyttä vanhempaa väestöä. Maailmalla suurkaupungeissa on arkkuhautausta jopa kielletty ja uurnia kätketään maan sijaan uurnaholveihin eli kolumbaarioihin. Lahdessa on uurnille muistolehtoja, jolloin varsinaista hautapaikkaa ei edes tule ja tuhkien sirottelualue Nastolassa, mutta myös Levolle avataan toinen sirottelualue pian. Muistolehdon ja sirottelualueen yhteydessä on muistelupaikkoja, joihin omaiset voivat tuoda leikkokukkia ja kynttilöitä, useimmiten nimet ovat laattoihin kai-verrettuina muureissa tai tolmissa muistolehdon tai sirottelualueen lähetyvillä.

Lahdessakin hautausmailla arkkuhautapaikkoja ja myös uurnahautapaikkoja otetaan uudestaan käyttöön koskemattomuusajan ja omaisten haudan hallinta-ajan päätyttyä. Näin vanhat ja hoitamattomat haudat saadaan uudelleen käyttöön ja hautausmaan yleisilme pystyy suhteellisen siistinä sekä hautausmaan käyttöaste on suhteellisen kannattavaa.

Hautausmaa ei kuitenkaan saa tuottaa voittoa, joten kaikki tulot käytetään hautausmaan hoitoon.

Vainajan ikä vaikuttaa myös hautautapaan, sillä useimmat nuoremmat henkilöt toivovat tuhkahautausta ja ikääntyneemmät saattavat haluta oikeat eli arkkuhautajaiset. Valitettavasti Suomessakin yksinäisyys vaikuttaa hautautapaan, joskus siunataan vainaja ilman omaisia ja joskus myös arkku saatetaan hautaan täysin seurakunnan tai hautaustoimiston työntekijöiden voimin. Tällöin on huojentavaa huomata, että vainajan toiveita on kuunneltu, mutta hautajaiset ilman omaisia ovat aina raskas näky.

3 HAUTAUSMAAN INVENTOINTI

Hautausmaiden inventointi on tärkeää työtä historian tietojen ylläpitämiseksi. Lahden seurakunnat ovat tehneet hautausmailleen inventointeja vuonna 2014 ja suunnitelmissa on inventoida myös koko Nastolan hautausmaa, joka nykyään on Lahden vanhin hautausmaa kuntaliitoksen vuoksi. Nastolan hautausmaalla on vuosikymmeniä historiaa, merkittäviä nastolalaisia ja lähialueiden vaikuttajia. Hautausmaat sisältävät valtavia määriä historiaa henkilöistä, kylistä, taloista ja kulttuurista, taide näkyy muistomerkeissä aikakaudelleen tyypillisissä hautakivissä, itse kiveen kaiverrettuna tai patsaina. Vuosikymmenten ja varsinkin vuosisatojen vaihtuminen on näkyvissä esimerkiksi hautakivien tyylissä. Hautausmaat pitävät tietoa jopa satoja vuosia kulloinkin eletystä elämästä ja sen haasteista, sodat ja esimerkiksi nälkävuodet näkyvät hautausmailla helposti.

3.1 Kirkolliset kulttuuriympäristöt

Hautausmaat ovat seurakuntien hoidossa sekä useimmiten kirkkojen lähistöllä. Muutoksia hautausmaalle, kuten aidan tai portin muuttaminen, suunniteltaessa on otettava yhteys Museovirastolle ja pyydettyä lausunto. Kuitenkaan hautausmaalla olevat yksittäiset hautamuistomerkit eivät kuulu kirkkolain tai muinaismuistolain alaisuuteen. Hautamuistomerkkiä ei saa poistaa ilman hautausmaan ylläpitäjän suostumusta. Vaikka hautausmaata ylläpitää seurakunta, hautojen hoito on haudan haltijoiden vastuulla. Hoitamattomia hautoja tai hautoja, joilla ei ole haltijaa, voidaan poistaa käytöstä seuranta-ajan ja kuulutusten päätyttyä. (Museovirasto 2019a.)

3.2 Hautausmaan kulttuuriympäristö ja sitä koskevat lait

Hautausmaat huomioidaan maankäyttö- ja rakennuslain mukaisessa kaavoituksessa aluekokonaisuuksina ja kaavakarttaan lisätään suojelumerkintä käyttötarkoituksimerkintään. Suojelumerkintä sisältää kaavamääräyksen, jossa hautausmaan kulttuurihistorialliset ominaispiirteet tulee säilyttää. Muinaismuistolaki vaikuttaa hautausmaihiin suojelemalla kirkko- maahan liittyvät rakennukset ja esimerkiksi kiviaidat, porttihuoneet, tapulit ja hautakappeliin jäännökset. Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkkolaki suojelee kaikki kirkolliset rakennukset, jotka on rakennettu ennen vuotta 1917. Kirkolliset rakennukset sisältävät kirkot, kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä näihin rinnastettavat hautausmailla olevat rakennukset. (Museovirasto 2015.)

Vanhalla hautausmaalla rakennukset ovat kuitenkin uudempia kuin ennen vuotta 1917 rakennetut eivätkä hautausmaan muutkaan rakenteet ole kovin iäkkäitä, sillä aluetta on laajennettu vuosien aikana. Siltikään hautausmaan muureja ei tule muuttaa eikä niiden sisäpuolella tule tehdä merkittäviä muutoksia ilman kunnollisia selvityksiä.

Hautausmailla olevia hautapaikkoja koskee myös hautarauha, jonka rikkomisesta säädetään rikoslaissa. Hautarauhan rikkominen on selitetty rikoslaissa, että hautaa ei saa luvattomasti avata eikä ottaa sieltä vainajan osia eikä hautaa tai kuolleen muistomerkkiä saa turmella tai häpäistä. Hautapaikkojen lähistöllä tehtävät kaivuutyöt on suunniteltava tarkasti ja poikkeavista löydöksistä on ilmoitettava Museovirastoon. Hautausmaa voidaan ottaa muuhun käyttöön tai lakkauttaa, kun viimeisestä hautaamisesta on kulunut vähintään 100 vuotta. Poikkeuksina on erityisen painavasta syystä aiemmin uudelleen käyttöön otettava hautausmaa. Hautausmaan lakkauttaminen tarkoittaa useimmiten sitä, että aktiivinen hautaaminen päättyy, mutta seurakunta jatkaa alueen hoitamista. (Museovirasto 2015.)

3.3 Inventoinnin tarpeellisuus

Hautausmaat ovat sijaintiensa mukaisten paikkakuntien arvokkaimpia kulttuuriympäristöjä. Ne kuuluvat joko itsenäisinä kohteina tai osana isompaa kulttuurimaisemaa Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luetteloon. Hautausmaat ovat jopa maakunnallisesti merkittäviä tai aina vähintään paikallisesti merkittäviä. Ylläpito ja kunnostus ovat hautausmaalla kulttuuriperinnön vaalimista. Hautakirjanpidon lisäksi seurakunta ylläpitää tietoja hautausmaan historiasta, haudatuista vainajista, hautausmaan suunnittelusta sekä kaikista hautausmaihiin liittyvistä muistoista. Inventointi on tarpeellinen, sillä se luo järjestelmällisen tavan pitää nämä tiedot tallessa sekä auttaa selvittämään tietoja. Hautausmaan laajennus tai kunnostaminen tai haudan hautaoikeuden päättymisen kuuluttaminen luo realistisen tarpeen tehdä inventointi, jolloin mahdollisimman paljon tietoa voidaan pitää tallessa. Inventointia suositellaan tehtäväksi jo ennen suuria muutoksia hautausmaalla. (Museovirasto 2015.)

3.4 Inventoinnin tekeminen

Kirkkoneuvosto tekee päätöksen hautausmaan inventoinnista ja inventoinnin talousarvion vuoksi kirkkovaltuusto liittyy päätökseen. Seurakunnan olisi hyvä laatia hankkeelle työsuunnitelma, jossa huomioidaan aiemmat inventoinnit ja selvitysaineistot, ja asettaa inventoinnille työryhmä. Inventoijaksi valitaan mahdollisimman ammattitaitoinen ja

asiantunteva tekijä, jolla on myös historian, taidehistorian, puutarha- ja maisema-arkkitehtuurin ja materiaalien tuntemusta sekä mielellään myös kokemusta rakennetun kulttuuriympäristön inventoinneista. (Museovirasto 2015.)

Maastotyöt on hyvä tehdä touko-syyskuun aikana, mutta ensimmäiseksi työssä kannattaa käydä läpi arkistomateriaalit ja muut kirjalliset lähdemateriaalit. Inventoinnista olisi hyvä tiedottaa kaikille seurakunnan työntekijöille sekä luottamushenkilöille. Paikkakuntalaiset saattavat muistaa ja tietää hautausmaan vaiheista tai muistomerkeistä, joten haastattelut ovat hyvä lisä inventointiin. Paikallislehtikin voi auttaa, jos heille tarjoaa juttua käynnistävistä inventoinneista. (Museovirasto 2015.)

3.4.1 Tietosisältö

Hautausmaan inventointi poikkeaa muista rakennetun ympäristön inventoinneista, sillä hautamuistomerkeissä näkyvät esimerkiksi elinkeino- ja väestörakenne sekä paikallisesti merkittävät teollisuuden alat. Nämä erityispiirteet on hyvä lisätä inventointiin. Hautausmaan inventointiin liittyviä alue- ja rakennustietoja voi löytyä jo tehdyistä muista inventoinneista. Hautausmaaninventoinnissa voidaan erottaa aluetta, eri-ikäisiä alueen osia, kuten laajennuksia, sekä yksittäisiä rakennuksia, rakenteita ja muistomerkkejä koskevia tietoja. Tärkeimpiä tietoja hautausmaan inventoinnin kannalta ovat perustamisajankohta, pinta-ala, hautojen lukumäärä sekä alueiden, rakennusten ja tärkeimpien muistomerkkien suunnittelijat. Hautausmaan kulttuuriympäristön inventoinnissa on tärkeä kuvata alueen ominaispiirteet, sen nykytilan sekä siihen johtaneen kehityksen kuvaaminen mahdollisimman tiiviisti. Inventoinnissa hankitaan tietoa hautausmaa-alueen suunnittelusta, rakentumisesta, asemasta kaupunkikuvassa sekä vihersuunnittelusta, jonka jälkeen voidaan tehdä arvio alueen kulttuurihistoriallisesta merkityksestä. (Museovirasto 2015.)

3.4.2 Dokumentointi ja raportointi

Nykytila kartoitetaan maastossa tehtävillä havainnoilla ja niiden dokumentoinnilla. Järjestelmällinen valokuvaaminen antaa visuaalista tietoa, mutta siihen kannattaa varata riittävästi aikaa, sillä esimerkiksi muistomerkkien kuvaaminen joudutaan usein tekemään monesta suunnasta. Inventointiraportti kertoo itse inventointityöstä ja myös inventoinnin tuloksista ja niistä tehtävistä johtopäätöksistä. Inventointityö jakautuu arkistotutkimukseen, kenttätööhön hautausmaalla, kirjoitustyöhön ja kuvien käsittelyyn ja tallennukseen. Valmis

aineisto tallennetaan seurakunnan arkistoihin siten, että sitä on helppo käyttää jatkossa. (Museovirasto 2015.)

Valmis raportti suositellaan myös julkaisemaan esimerkiksi seurakunnan verkkosivuilla, mutta tällä hetkellä Lahden seurakuntayhtymässä on kesken keskustelu salassapitovollisuudesta, joten toistaiseksi kaikki hautausmaiden inventointiraportit ovat salassa pidettäviä.

3.5 Hautausmaan uudistuminen

Hautausmaan olettaisi olevan pysähtynyt ajassa, mutta luonto ja sen kiertokulku sekä uudet hautaamiset vaikuttavat sen ulkomuotoon. Hautausmaan puistomainen viherympäristö tarvitsee hoitoa ja uudistumista, sillä vanhatkaan puut eivät välttämättä kestä hautojen kaivamista ja juurten menettämistä puhumattakaan puiden korkeasta iästä ja sen tuomista sairauksista. Hautausmaiden ympäristö on Suomessa puutarhamainen, kun taas muualla maailmassa hautausmaat saattavat olla ruohokenttiä tai hautakivistä ja hiekkakäytävistä koostuvia kuivia alueita.

Vanhalla hautausmaalla harjumaasto tuo omat haasteensa, sillä hiekkapohjalla seisovat, varsinkin hautausmaan eteläisessä rinteessä sijaitsevat, hautakivet vuosien saatossa liikkuvat roudan, maan liikkeen, maatumisen ja puiden juurten vuoksi suuntaan ja toiseen. Sateet ja kuivuus vuoroittain aiheuttavat suurten vesimäärien virtaamisen pitkin kaltevien hiekkakäytävien pintaa, jolloin ne osaltaan kuluttavat monien suurten hautojen reunakivien tukevaa asennusta maahan.

Joka vuosi hautausmaalla kierretään ja merkitään vinot muistomerkit ensisijaisesti työntekijöiden ja omaisten turvallisuuden vuoksi. Haudan haltijoille tiedotetaan vinosta muistomerkistä ja pyydetään suoristamaan muistomerkkijalustoineen mahdollisimman pian. Viime vuonna Vanhalla hautausmaalla piti tarkastaa myös hautojen reunakivet, sillä osa niistä on vaarallisen vinoja ja jo yksi kolmemetrinen reunakivipaasi kaatui kyljelleen hiekkakäytävälle. Vanhalla hautausmaalla ei oteta hautoja arkkuhauta-alueella uudestaan käyttöön toisin kuin muilla Lahden hautausmailla eikä haudan hallintaa menetetä seurakunnalle hoitamattomuuden vuoksi, sillä Vanhan hautausmaan arkkuhauta-alue on museoitu ja sen tulisi säilyä mahdollisimman samankaltaisena mahdollisimman pitkään.

3.6 Muistomerkkisuunnitelma

Vanhan hautausmaan urna-alueella otetaan käyttöön uusia urnahautapaikkoja, joita on saatavilla vielä useampi sata. Yhteen hautapaikkaan voidaan haudata kahdeksan urnaa kahteen kerrokseen. Urnahautapaikka on kooltaan 60 cm x 60 cm. Omaiset saavat hautapaikkaa ostaessaan mukaansa muistomerkkiohjeen, jossa on lueteltu hautausmaan tai hauta-alueen vaatimuksia muistomerkeille. Uusia muistomerkkejä varten on tehty muistomerkkisuunnitelmalomake (LIITE 1), jossa tulee kertoa, millainen muistomerkki haudalle on suunnitelmassa. Useimmiten muistomerkit tulevat kiviliikkeiltä, mutta esimerkiksi urna-alueelle omaiset saattavat tehdä itse muistomerkin. Hautausmaan johtajan tehtävänä on tarkistaa, noudattaako muistomerkki hautausmaan ohjeita, jotka Vanhalla hautausmaalla on tehty urna-alueen tarpeisiin, ja hyväksyä sopiva tai hylätä ohjeita noudattamaton muistomerkkisuunnitelma. Hylkäyksen jälkeen omaisten tai kiviliikkeen kanssa keskustellaan hyväksyttäväksi kelpaavasta muistomerkistä ja muutosten jälkeen muistomerkkisuunnitelma lähes aina hyväksytään.

Joskus omaiset haluavat uusia arkkuhauta-alueella olevia muistomerkkejä joko hautauksen yhteydessä tai muistomerkin huonon kunnon vuoksi, jolloin varsinaista ohjetta muistomerkistä ei ole antaa, sillä koko Vanhan hautausmaan ilme on erikoinen ja sekalainen. Hautausmaan johtaja ohjeistaa kuitenkin omaisia pitäytymään samankaltaisessa muistomerkissä kuin jo olemassa oleva tai muuten katsoa muistomerkin olevan lisäyksineen ympäristöönsä sopiva. Henkilökohtaisesti olen hyväksynyt hautausmaan johtajan sijaisena arkkuhauta-alueella tavallisen taulukiven viereen pilarimaisen hautakiven, jolloin mielestäni hauta pysyi suhteellisen saman näköisenä, ellei jopa muuttunut arvokkaamman oloiseksi ja se vastasi omaisten tarvetta lisätilasta kaiverruksille. Urna-alueella on joskus tehty poikkeuksia ohjeista ja siellä on muutama isompi hautakivi patsaineen, kuitenkin ilme on pysynyt samanlaisena eikä kaikista haudoista ole tullut kovin suuria. Urna-alueella on hyväksytty monenlaisia muistomerkkivariaatioita täysin inhimillisistä syistä, joten vainajan harrastukset tai työ näkyvät heidän muistomerkeissään. Urna-alue ei koskaan ole ollut tiukkaan rajattu ulkomuodoltaan, joten sielläkin näkyy monenlaisia muistomerkkejä ja se tuo lisää omankaltaistaan ilmettä Vanhalle hautausmaalle.

4 CASE: VANHAN HAUTAUSMAAN INVENTOINTI

4.1 Tutkimus

Vanhan hautausmaan inventointiraportti historiallisesti, kulttuurillisesti ja taiteellisesti merkittävistä muistomerkeistä on vain osa Hautausmaiden inventointi -oppaan ohjeista hautausmaiden inventointiin, sillä se sisältää vain lyhyen koosteen hautausmaan historiasta ja kuvallisen luettelon muistomerkkien historiasta. Kuitenkin tutkimus merkittävistä hautausmaistomerkeistä alkoi yksinkertaisesti kenttätutkimuksella, jossa tutkin mitkä kaikki hautausmaistomerkit ovat isoja sukuhautoja, mitä ammatteja kaiverruksista löytyi, tai mitkä olivat muistomerkit erikoisen tai hienon näköisiä. Useat opaskierrokset, sekä kaupungin oppaan että omien tietojen mukaan itse pidetyt, antoivat lähtökohtaa varmasti historiallisesti merkittävistä muistomerkeistä.

Taiteellisesti merkittävien hautausmaistomerkkien kenttätutkimus eteni valikoimalla mielenkiintoiset ja erikoiset muistomerkit. Osassa esimerkiksi patsaista veistäjä oli kaivertanut nimensä jalustaan, mutta suurin osa taiteilijoista piti tarkistaa muista selvityksistä. Taiteellisesti merkittävissä muistomerkeissä huomioitiin erottuvat ja erikoiset muistomerkit.

Kulttuurillisesti ja historiallisesti merkittävät hautausmaistomerkit kulkivat lähes käsi kädessä, sillä Lahden kokoisessa ja ikäisessä kaupungissa molemmat ovat lähes samoja asioita. Kulttuurillisesti merkittävissä huomioitiin enemmän saavutuksia luovilla aloilla, kun historiallisesti merkittävissä esimerkiksi sotilasarvo ja teot vaikuttivat.

Vanhan hautausmaan alueella on myös muutama Lahden kaupungin ja seurakunnan yhteisessä huollossa olevia hautoja ja niiden muistomerkkejä, jotka huomioitiin erikseen, sillä tietoa niistä on paljon enemmän ja ne ovat erityisen merkittäviä kaupungin muodostumisessa ja esimerkiksi sodan vainajien muistoksi.

Lyhyen kenttätutkimuksen jälkeen syvennyin arkistoihin tutkimaan tietoja. Aiempia raportteja oli käytettävissä esimerkkeinä kolmelta muulta Lahden hautausmaalta. Raporteista sai selvän kuvan, mitä hautausmaistomerkkien inventointiraportti sisältää ja mitä sinne mahdollisesti voi lisätä ja kuinka sitä voi parannella sekä miten sen voi muokata juuri Vanhaa hautausmaata identifioivaksi.

Museovirasto on tehnyt Hautausmaiden inventointioppaan vuonna 2015, jonka perusteella myös Vanhaa hautausmaata on inventoitu. Opas antaa suuntaa minkälaisin perustein työtä tulisi tehdä ja kertoo laajasti myös hautausmaiden inventointityön tärkeydestä, sillä hautausmailla on paljon Suomen historiaa muovanneita henkilöitä, arvokkaita taideteoksia

ja ylipäänsä suomalaista hautauskulttuuria satojen vuosien ajalta. Hautausmaat ja hautauskulttuuri kehittyi koko ajan.

4.2 Inventointiprosessi

Työ suoritettiin yhdistelemällä kenttätyöskentelyä, haastatteluja ja hiljaista tietoa sekä raportointia kerätystä tiedosta. Pääasiassa prosessi eteni ensin fyysisesti hautausmaalla hautamuistomerkkejä tarkkaillen ja ylöskirjaten, jonka jälkeen aiemmista historian selvityksistä tutkin tietoa mahdollisesti Vanhalle hautausmaalle haudatuista vainajista. Historiallisesti tai kulttuurillisesti merkittävimpien henkilöiden muistomerkit olivat usein isompia ja hienoimpia, joten joko muistomerkin ulkonäköä tai vainajan historiaa tutkiessa selvisi tuoreet tiedot inventointiraporttiin. Taiteellisesti merkittäviä muistomerkkejä raporttiin lisäksi pääasiassa muistomerkin ulkomuodon mukaisesti, jolloin haudalla oli muistomerkin lisäksi usein patsas.

4.3 Kenttätyöskentely

Inventointia suoritin itsenäisesti ja Seurakuntayhtymältä sain ohjeita ja tukea tarvittaessa. Muun muassa sain heiltä käyttöni hautakirjojen tiedot haudoista ja vainajista sekä kuvat kaikista haudoista paikkatietoineen. Yhtymällä on tietoa osaamistasostani ja tekemistäni hautausmaa-esittelyistä, joten he luottavat työni tekemiseen. Lahden kaupungilta tietoa ja tukea sain sen verran, että he kertoivat aineistoja, joiden perusteella tutkia merkittäviä hautamuistomerkkejä.

Työskentelyä helpotti useamman vuoden hautausmaan kausityöhön osallistuminen, sillä hautausmaan monet haudat olivat jo tuttuja hoitotyön ansiosta. Suuret, erikoiset ja merkittävimmät hautakivet kerrotaan jo työhön perehdyttäessä, sillä osana hoitotyötä on hautausmaalla vierailevien ihmisten opastaminen. Useimmat kysyvät vanhinta hautaa tai jostain tiettyä sukuhautaa ja jo ensimmäisen kesätyökauden jälkeen kysytyimmät ovat muistissa.

Merkittävien hautamuistomerkkien kirjaamisen listaksi suoritin kausityön ohella yleisesti hautakiviä ja erilaisia hoitolistoja tarkistettaessa. Listan perusteella haudan vainajan tiedot sekä itse muistomerkin kuva löytyi lisättäväksi inventointiraporttiin.

4.4 Haastattelut ja muu hiljainen tieto

Haastatteluja ei varsinaisesti inventoinnin aikana tehty, mutta muististani palautin mieleeni käytyjä keskusteluja ja hyödynsin niitä hautojen ja haudattujen tietojen etsinnässä. Ensimmäisestä työkaudesta 2014 lähtien Vanhalla hautausmaalla työskentelemiseen on kuullut omaishoito eli heidän kuuntelemisensa ja myös keskusteleminen. Tämä on lisätty myös hautausmaiden työsopimukseen työntekijöiden työtehtävien kohdalle, sillä se on iso ja merkittävä osa hautausmaatyön tekemistä. Hautausmaat ovat hiljentymisen ja useimmiten muistelun ja suremisen paikkoja, jolloin omaiselle voi olla elintärkeää hänen tarnaansa läsnäolevasti kuunteleva työntekijä.

Omaiset saattavat kysyä hautojen paikkatietoja, sillä eivät enää muista missä heidän läheisensä tai tuttavansa hauta sijaitsee, sillä ovat käyneet esimerkiksi haudalla vain hautajaisissa, jolloin muisti ei ole parhaimmillaan surun vuoksi tai viimeisellä vierailulla on ollut eri vuodenaika ja hautausmaa näyttää täysin erilaiselta. Osa kysyy myös siksi, että edellisestä käynnistä on aikaa esimerkiksi 60 vuotta tai heidän joku läheisensä on pyytänyt heitä käymään haudalla ja ovat kertoneet, että se sijaitsee siellä pohjoispäädyssä. Kysytyimpiä hautoja ovat vanhin hauta, saksalaisten patsas, Fellmannin hauta sekä lähiaikoina haudattujen hautapaikat.

Useimmiten hautausmaalla kävijät ovat vanhempia ihmisiä, joilla on valtava määrä elämäkokemusta ja tietoa Lahdesta ja sen historiaa muokanneista merkittävistä suvuista. He mielellään kertovat kokemuksiaan ja olen aina mielelläni kuunnellut heidän tarinoitaan. Inventoinnin yhteydessä tietoja on voinut hyödyntää jonkin verran, mutta niiden oikeellisuuden tarkistaminen on ollut suurempi projekti kuin osasin arvella. Pieni osa tarinoista on kuulostanut lähes kummitusjutuilta, mutta ne eivät päässeet mukaan tutkimukseen sen enempää.

Myös hautausmaan pitkäaikaiset työntekijät tietävät hyvin erilaisista haudoista, heiltä olen kuullut paljon ja osittain kysellytkin. Valitettavasti koko työporukka on vaihtunut parin vuoden aikana, mitä seurasi se, että minusta tuli niin kutsutusti vanhin ja kokenein työntekijä Vanhalla hautausmaalla. Muistin, omaisten ja itse hautojen varassa tein tiedonhakua muistomerkeistä ja uskoakseni se oli riittävästi.

4.5 Raportointi

Raportin loin Seurakuntayhtymällä jo tehtyjen ja olemassa olevien inventointiraporttien kaltaiseksi, joten tiedot ovat esillä samalla tavalla kuvien kanssa sekä raportin tekstin

muotoilu on samankaltainen. Raportti on helposti luettavissa ja sisällysluettelon avulla tietyn muistomerkin löytäminen on helppoa vainajan nimellä tai haudan paikkatiedolla.

Raportti sisältää tietoja Vanhan hautausmaan historiasta, pinta-alasta, eri hauta-alueista ja rakennuksista sekä perustamisvuoden tiedot, hautojen määrän sekä merkittävien muistomerkkien esittelyn omien alaotsikoiden alla. Arkkuhauta-alueen historiallisesti, kulttuurillisesti ja taiteellisesti merkittävät muistomerkit on esitelty otsikoittain ja lisäksi raportissa esitellään seurakunnan ja kaupungin yhteisessä huollossa olevat merkittävät haudat. Sotien muistomerkit ja esimerkiksi jääkärihaudat on eritelty myös.

Raportissa on esitelty merkittävä hauta paikkatiedon ja hautamuistomerkin kuvan kera, kerrottu esimerkiksi muistomerkin suunnittelija, vainajasta tai suvusta tietoja, kuten saavutuksia, jolloin jokaisesta merkittävästä haudasta on kattavasti samankaltaista tietoa. Raportissa on myös mainittuna muutamia hautoja, joita ei ole erityisemmin esitelty vaan ne ovat olleet mielestäni esimerkiksi taiteellisesti merkittäviä. Nämä taiteellisesti merkittävät muistomerkit usein kuuluvat myös merkittäville lahtelaisille henkilöille, joten inventointiraportissa on heidän menneisyyttään kerrottu taiteellisten muistomerkkien lisäksi.

Muistomerkkien suunnittelijoita oli hankala löytää, mutta osa sentään löytyi ja muutama heistä on lahtelaisia kuvataiteilijoita kuten Veikko Leppänen.

Vanhan hautausmaan hautamuistomerkkien inventointi 2019

Tekijä: yhdyskuntasuunnittelija Rosa Ruolahti, 2019

1

Kuva 8. Vanhan hautausmaan inventointiraportti (Rosa Ruolahti 2019.)

4.5.1 Salassapito

Lahden Seurakuntayhtymän antaman ohjeistuksen mukaan laaja luettelo ja historiallinen selvitys muistomerkeistä, vainajista ja heidän elämästään sekä muistomerkkien suunnittelijoista tulisi pitää salassa, kunnes toisin mainitaan. Kuvassa 8 tehdyn inventointiraportin kansilehti. Inventoinnin laajuus ja mahdolliset yhteydet elossa oleviin henkilöihin on aina-kin osasyynä salassapitoon, vaikka henkilötietosuojalaki ei koskekaan vainajia.

5 ONGELMAT JA RATKAISUT

Haasteellisinta inventointiraportin tekemisessä oli valtava määrä niin sanottua hiljaista tietoa. Varsinaisesti suurinta osaa tiedosta ei ole kirjattu mihinkään, vaan ne on kuulopuheiden mukaan saatuja. Osan ovat omaiset kertoneet itse suoraan minulle, mutta useasti olen kuullut omaisten tai muiden vierailijoiden kertovan jollekin hautausmaan työntekijälle, jolta olen sitten kuullut kyseisen tiedon. Tietojen tarkistaminen on hankalaa enkä sitä lähtenyt sen enempää tekemään, sillä aika ei olisi riittänyt eikä hautausmaan inventointiraportin tarvitse olla laaja historiallinen selvitys vaan listaus taiteellisesti, historiallisesti sekä kulttuurillisesti merkittävistä hautamuistomerkeistä, jossa tarvittaessa voi esitellä enemmän esimerkiksi vainajan elämää ja saavutuksia. Tärkeintä Vanhan hautausmaan inventointiraportissa oli kuitenkin itse raportointi, sillä aikaisempaa selvitystä Seurakuntayhtymällä ei ole ja inventoinnin tarve on kuitenkin jatkuva, vaikka Vanha hautausmaa ei kovin paljon muutu. Seurakuntayhtymän toiveena oli jonkin asteinen pohjatyö inventointiin, jota on mahdollista jatkaa ja uusia tarvittaessa.

Haasteellista oli myös se vähäinen tiedon tarkistaminen, mitä työn yhteydessä tein. Käytössäni ei ollut varsinaisesti kirkonkirjoja, mutta niihin perustuva luettelo vainajista muistomerkkikuvien yhteydestä oli. Jos jotain nimeä tai hautapaikkaa piti tarkistaa, oli otettava yhteys Vanhan hautausmaan työnjohtajaan, joka pystyi tiedon hakemaan Seurakuntayhtymän tietokannasta.

Inventointiraportin suunnitteluvaiheessa tuli ilmi, että Seurakuntayhtymällä on kaikki Vanhan hautausmaan haudat valokuvattuna ja luetteloituna paikka- ja päävainajatietoineen. Muistomerkkien kuvat olivat kuitenkin jonkin aikaa saavuttamattomissani, jolloin itse inventointiraportti ei juurikaan edennyt. Lopulta kuvat saatuani tietomäärän käsittelyssä meni jonkin verran aikaa, sillä kuvia on yli 2500 haudasta ja kuvien tiedot oli listattu erilliseen Excel-dokumenttiin. Kuvien saaminen seurakuntayhtymältä vähensi henkilökohtaisesti työn määrääni, sillä kuvien ja hautatietojen käsittelyssä sekä luetteloinnissa olisi kulunut minulta kohtuuton määrä aikaa.

LÄHTEET

Forsius Arno 2019. Hautauskulttuurin vaiheita [viitattu 23.4.2019] Saatavissa:

<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/hautaus.html>

Kaavin Kivi 2018. Hautakivien historiaa [viitattu 20.3.2019]. Saatavissa: <http://hautakivet.kaavinkivi.fi/fi/historiaa/>

Lahden museot 2019. Lahden kaupungin perustaminen [viitattu 10.4.2019]. Saatavissa:

<http://www.lahdenmuseot.fi/kuka-mita-lahti/lahden-historia/lahden-kaupunki/lahden-kaupungin-perustaminen/>

Lahden seudun ympäristöpalvelut 2019. Lahden seudun luonto [viitattu 10.4.2019]. Saatavissa:

<https://www.lahdenseudunluonto.fi/lahden-seudun-luonto/>

Lahden Seurakuntayhtymä 2019. Vanha hautausmaa [viitattu 10.4.2019]. Saatavissa:

<https://www.lahdenseurakunnat.fi/hautausmaat/vanha-hautausmaa>

Maanmittauslaitos 2019. Vanhat painetut kartat [viitattu 10.4.2019]. Saatavissa: <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi>

Malkavaara, M. 1994. Lahden vanha hautausmaa 100 vuotta

Museovirasto 2015. Hautausmaiden inventointi [viitattu 25.3.2019]. Saatavissa:

<https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/hautausmaiden-inventointiopas.pdf>

Museovirasto 2019a. Kirkolliset kulttuuriympäristöt [viitattu 10.4.2019]. Saatavissa:

<https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennettu-kulttuuriymparisto/kirkolliset-kulttuuriymparistot>

Museovirasto 2019b. Muinaisjännökset [viitattu 10.4.2019]. Saatavissa: <http://www.muinaispolut.fi/muinaisjaannokset>

Ruolahti, R. 2019. Vanhanhautausmaan inventointi. Ei saatavissa

LIITTEET

MUISTOMERKKISUUNNITELMA

LAHDEN
SEURAKUNTAYHTYMÄ
Hautaustoimi

- ☐ Levon hautausmaa
☐ Läntinen hautausmaa
☐ Mustankallion hautausmaa
☐ Nastolan hautausmaa
☐ Vanha hautausmaa

*Lomake lähetetään
hautausmaalle
sähköpostitse/ postitse*

Osasto	<input type="text"/>	Rivi	<input type="text"/>	Hauta	<input type="text"/>
Vainajan tiedot			Syntymä- ja kuolinaika		
<input type="text"/>			<input type="text"/>		
Haudan koko	<input type="text"/>	x	<input type="text"/>	Kiven koko	<input type="text"/>
Leveys	<input type="text"/>	Korkeus	<input type="text"/>	Paksuus	<input type="text"/>
Muistomerkin materiaali	<input type="text"/>			Väri	<input type="text"/>
Pinnan käsittely	<input type="text"/>			☐ Hautakiven tapitus	
Mitat					
Perustus/ pohjakivi	<input type="text"/>			Palkki	<input type="text"/>
Reunakivet	<input type="text"/>				
Hautakirjoitus Kirjain	<input type="text"/>			Tyyli	<input type="text"/>
Piirros, mitat, teksti				Hautakivi on tapitettava alustaansa tapeilla, jos	
				* se on yli 30 cm:n korkea	
				* se on leveämpi kuin 30 cm	
				* metallitappikiinnitys	
Mitoituksessa on huomioitava hautausmaiden muistomerkkiohjeistukset					
Muistomerkin asennus voidaan suorittaa sulan maan aikaan/ sopimuksen mukaan, palkille asennuksessa ei rajoituksia. Asennustyön ajankohta sovittava ennakolta (viikkoa ennen)					
Kiviliike	<input type="text"/>			Hautaoikeuden haltija, HautaustoimiL 14 §	
Yritys	<input type="text"/>			Nimi	
Osoite	<input type="text"/>			Osoite	
Puh.	<input type="text"/>			Puh.	
Sähköposti	<input type="text"/>			Sähköposti	
Allekirjoitus	<input type="text"/>			Allekirjoitus	
Hyväksytty ____ / ____ 20	(seurakuntayhtymä täyttää)			Hyväksytyn muistomerkin saa asentaa paikoilleen	
Allekirjoitus ja nimenselvitys				Päivämäärä	
				☐ Anomme lupaa vanhan muistomerkin poistamiselle	
				☐ Anomme lupaa vanhan muistomerkin olennaiselle muutokselle	

1(2)

Liite 1. Muistomerkkisuunnitelma